
El pla parroquial de Barcelona, 1822-1877

Joan Bada Elias*

Resum

Fins a l'inici del Trienni Liberal (1820) la ciutat de Barcelona mantenia l'esquema parroquial de les set parròquies de sempre. En el segle XVIII s'hi van afegir la parròquia castrense, sota l'advocació de la Immaculada, a la Ciutadella, i la parròquia de Sant Miquel de la Barceloneta, com a sufragània de la de Santa Maria del Mar. Segons Pierre Vilar, la població de Barcelona, en acabar el segle XVIII, era de 111.410 habitants; força mal distribuïts entre les parròquies, si tenim present que tots els barris de la ciutat que s'havien configurat més enllà de les muralles depenien també d'aquestes esmentades. En iniciar-se el Trienni, la nova autoritat ciutadana proposà al governador eclesiàstic de Barcelona, Joan d'Altube, d'aprofitar algunes de les esglésies urbanes que havien quedat buides en iniciar-se l'exclaustració i erigir-les en parròquies. Les línies de la proposta eren: mantenir-ne quatre de les antigues, traslladar-ne tres, establir-ne sis de noves (una d'elles a Gràcia) i convertir en parròquia Sant Miquel del Port, a la Barceloneta. El governador eclesiàstic va acceptar la proposta, l'aprovà de forma provisional i nomenà els nous rectors entre els religiosos secularitzats (novembre de 1822). Aviat sorgiren els conflictes, el més notable dels quals era l'elecció dels obrers, que calia augmentar d'acord amb la nova distribució. El pla durà escassament un any: el nou governador eclesiàstic Pere Avellà el suprimí i es retornà a la situació anterior (gener de 1824). Anys després, en el Concordat de 1851, s'establí l'obligatorietat de «formar un nou arranjamant de les demarcacions parroquials a les diòcesis» i s'acordà el fons amb el qual es garanteixen les rendes per a fer front a aquestes i altres despeses, tenint present, sobretot, els béns retornats per la llei de 3 d'abril de 1845. Però el 1855, amb la nova desamortització decretada per Pascual Madoz, va quedar sense efecte l'aplicació d'aquest article del Concordat. El 1859, l'Acord entre Pius IX i Isabel II decidí que de forma immediata es procediria a determinar les noves circumscripcions parroquials com a condició per a resoldre les qüestions econòmiques. Per a Barcelona, l'aprovació del pla Cerdà (1859-1860) va ser un indicatiu de com dissenyar el nou pla d'equipaments religiosos de la ciutat. A partir d'aquest moment, els bisbats van començar a treballar-hi. En el cas de Barcelona ho va fer el bisbe Pantaleó Montserrat, que havia estat nomenat l'any 1863. L'any següent publicava el pla parroquial, per a que se li poguessin fer les al·legacions oportunes, i després fou enviat a Madrid per a la seva aprovació. La Septembrina i el subsegüent període polític retardaren el nomenament del nou bisbe (1870-1874) i també l'execució del pla.

* Universitat de Barcelona.

Resumen

Hasta al inicio del Trienio Liberal (1820) la ciudad de Barcelona mantenía el esquema parroquial de las siete parroquias de siempre. En el siglo XVIII se añadieron la parroquia castrense, bajo la advocación de la Inmaculada, en la Ciudadela, y la parroquia de San Miguel de la Barceloneta, como sufragánea de la de Santa María del Mar. Según Pierre Vilar, la población de Barcelona, al acabar el siglo XVIII, era de 111.410 habitantes; bastante mal distribuidos entre las parroquias, si tenemos presente que todos los barrios de la ciudad que se habían configurado más allá de las murallas dependían también de las mencionadas. Al iniciarse el Trienio, la nueva autoridad ciudadana propuso al gobernador eclesiástico de Barcelona, Juan de Altube, aprovechar algunas de las iglesias urbanas que habían quedado vacías al iniciarse la excomunión y erigirlas en parroquias. Las líneas de la propuesta eran: mantener cuatro de las antiguas, trasladar tres, establecer seis nuevas (una de ellas en Gracia) y convertir en parroquia San Miguel del Puerto, en la Barceloneta. El gobernador eclesiástico aceptó la propuesta, la aprobó de forma provisional y nombró a los nuevos rectores entre los religiosos secularizados (noviembre de 1822). Pronto surgieron los conflictos, el más notable de los cuales fue la elección de los obreros, que debían aumentar de acuerdo con la nueva distribución. El plan duró escasamente un año: el nuevo gobernador eclesiástico Pere Avellà lo suprimió y se volvió a la situación anterior (enero de 1824). Años más tarde, en el Concordato de 1851, se estableció la obligatoriedad de «formar un nuevo arreglo de las demarcaciones parroquiales en las diócesis» y se acordó el fondo con el cual se garantizaban las rentas para hacer frente a éstos y otros gastos, teniendo presente, sobre todo, los bienes devueltos por la ley de 3 de abril de 1845. Pero en 1855, con la nueva desamortización decretada por Pascual Madoz, quedó sin efecto la aplicación de este artículo del Concordato. En 1859, el acuerdo entre Pío IX e Isabel II decidió que de forma inmediata se procediera a determinar las nuevas circunscripciones parroquiales como condición para resolver las cuestiones económicas. Para Barcelona, la aprobación del plan Cerdà (1859-1860) fue un indicativo de cómo diseñar el nuevo plan de equipamientos religiosos de la ciudad. A partir de ese momento, los obispados empezaron a trabajar. En el caso de Barcelona lo hizo el obispo Pantaleó Montserrat, que había sido nombrado el año 1863. Al año siguiente publicaba el plan parroquial, para que se le pudiesen hacer las alegaciones oportunas, y después fue enviado a Madrid para su aprobación. La Septembrina y el subsiguiente periodo político retrasaron el nombramiento del nuevo obispo (1870-1874) y también la ejecución del plan.

A començaments del segle XIX, el bisbat de Barcelona mantenia l'estructura territorial que sempre havia tingut: Barcelona (ciutat) i l'oficialat, i els tres deganats de Piera, el Penedès i el Vallès. Les 218 parròquies quedaven dividides en 85 el primer i 22, 56 i 55 respectivament els altres tres. De les 9 parròquies de la ciutat de Barcelona, set eren les de sempre i s'havien afegit la sufragània de la Barceloneta i la castrense de la Immaculada, a la Ciutadella. Les de sempre eren: Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, Sants Just i Pastor, Sant Jaume, Sant Cugat del Rec, Sant Miquel, Sant Pere de les Puel·les. El territori d'algunes d'elles havia crescut més enllà de les muralles, amb els inconvenients que això portava per a la praxi pas-

1. S'havia construït, dedicada l'església a sant Miquel per poder atendre les persones del barri de pescadors, que en tancar-se les portes de la ciutat quedaven sense poder rebre els últims sacraments.

toral; també la demografia havia estat favorable, i les 85 parròquies de l'oficialat s'apropaven als dos cents mil habitants.

El Concili de Trento (1545-1563), preveient creixements demogràfics, havia manat que els rectors busquessin coadjutors per a la pastoral, tot mantenint l'estructura territorial, però que, a les ciutats, si calia es procedís a una reforma territorial.²

De fet, no s'havia pres cap mesura. L'expansió d'instituts religiosos a la ciutat i els seus ravals oferien una atenció pastoral eficient i completa que feien innecessària la creació de noves parròquies fins i tot per la manca de solars on edificar-les. Tampoc les pràctiques regalistes impulsades per la dinastia borbònica van contribuir a modificar la situació i el Concordat de 1753 no va portar cap variació.

La necessitat va venir d'un altre element, en aquest cas d'ordre polític. La Constitució de Cadis (1812) oferien una nova organització política territorial a l'hora de convocar les Corts. La parròquia era, de fet, l'única entitat que estructurava el territori, i per això es va triar aquesta com a base de l'elecció de les Juntes parroquials (art. 35), de les que sortien les Juntes de Partit (art. 59), i d'aquestes, les Juntes Provincials, de les que sortien els diputats a Corts a nivell de l'Estat. Les eleccions es feien a l'església parroquial (art. 46) amb celebració de la missa de l'Esperit Sant, exhortació del rector i Te Deum final en acabar l'elecció (art. 58). Quan les eleccions eren a compromissaris de les Juntes de Partit, les intervencions litúrgiques eren a càrrec de l'eclesiàstic de major dignitat (art. 71); i en els cas de les eleccions a Junta de Província, aquesta intervenció pastoral la feia el bisbe o l'eclesiàstic de màxima autoritat (art. 86).³

En aplicar el sistema quedà palesa la inadequació de les set parròquies per a vertebrar el territori urbà a les formes electorals; però la no aplicació gairebé de la Constitució pel retorn de Ferran VII deixà només plantejat el tema. El Trienni Liberal obriria el camí.

El Trienni Liberal (1820-1823)⁴

A conseqüència del "pronunciamiento" del comandant general Riego, el rei Ferran VII jurava la Constitució de Cadis el dia 9 de març de 1820. L'endemà ho feien a Barcelona les noves autoritats que havien depositat el capità general Francisco Javier Castaños (1758-1852) i nomenat al seu lloc el general Pedro de Villacampa (1786-1846), en aquells moments pres al castell de Montjuïc. El bisbe de Barcelona Pau Schar (1808-1832), a petició del cap polític, publicava el dia 15 una carta pastoral en favor de la Constitució. Els dies següents la juraven: els rectors al Palau Episcopal (17 de març), l'endemà el vicari general Pere Avellà convocava el clergat secular dels tres deganats i l'oficialat a emetre el jurament i recordava als superiors

2. Vegeu *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Barcelona, Herder, 1962, pàg. 705-706, corresponent al cànon IV del decret de reforma de la sessió XXI, del dia 16 de juliol de 1562.
3. Pels textos polítics citats en el treball faig servir E. TIerno GALVÁN, *Leyes políticas españolas fundamentales 1808-1936*, Madrid, Tecnos, 1968; en aquest cas, pàg. 22-63.
4. Vegeu Francesc de P. COLLDEFORNIS, *Les parròquies barcelonines en el segle XIX. Època constitucionalista 1820-1824*, Barcelona, Subirana, 1936 (la data de publicació va fer impossible la continuació de l'obra i féu intrombable aquest volum). Jo mateix he fet referència a aquest tema a Joan BADA, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Barcelona i Editorial Herder, 1986.

religiosos l'obligació de fer-ho. El dia 25 el secretari del bisbat enviava a la Cort un extens memorial de totes aquestes celebracions. De fet havia estat la tònica general a Espanya, a on només l'arquebisbe de Santiago de Compostela (Rafael Múzquiz, 1801-1921) i els bisbes de Màlaga (Alonso Cañedo, 1815-1825), Orense (Pedro Quevedo, futur cardenal, que havia estat president de la Regència, 1776-1818) i Zamora (Pedro Inguanzo, 1814-1824, any en què va ser nomenat arquebisbe de Toledo) s'hi havien oposat.

Aquesta certa pau es va trencar la tarda del 3 d'abril de 1821. Uns aldarulls provocats a la ciutat motivaren la decisió de la Junta d'autoritats convocada davant dels fets. S'acordà recomanar a una seixantena de persones –majorment eclesiàstics i militars– que s'exiliessin a les illes Balears. El bisbe abandonà la ciutat i es retirà a la “torre del bisbe” a Sant Gervasi de Cassoles, i el vicari general al·legà malaltia per no haver de deixar el govern de la diòcesi, tot i abandonant la ciutat. De fet, el bisbe havia presentat al nunci la seva dimissió per l'edat –setanta cinc anys– i la salut, les autoritats estatals van acceptar-li i, fins i tot, arribaren a nomenar com a substituït a Fèlix Torres Amat, però el nunci instà el bisbe a retirar la renúncia i així es mantingué fins a la seva mort.

En la nova convocatòria de Corts per l'any 1822 s'augmentà la tensió i s'aplicaren algunes petites modificacions a la política religiosa del govern. Entre d'altres, s'inicià la campanya per reduir el nombre de cases religioses, sobretot masculines, aplicant les decisions de Cadis: una casa per institut a les ciutats, establiment d'un mínim de dotze religiosos per comunitat, i campanya per a la secularització voluntària amb l'oferiment d'una pensió per a poder viure.

Aquestes decisions tingueren efecte sobre el tema d'aquesta comunicació. Moltes esglésies conventuals quedaren sense comunitats per atendre-les i, per a poder reduir despeses –l'Estat pagava una pensió als secularitzats–, es decidí que quan quedés vacant un benefici parroquial es nomenaria un religiós secularitzat, que, en percebre la dotació corresponent al càrrec parroquial, estalviava aquesta pensió.

En el clima regalista del moment, que s'havia reafirmat amb la Constitució de Cadis, prengué la iniciativa l'autoritat municipal. Les primeres eleccions a regidors deixaren ben clar que la proporció d'habitants de les set parròquies era molt desigual i que calia fer un reajustament. La primera proposta fixava en tretze el nombre de parròquies, més la de la Barceloneta i una última per Gràcia, que volia ser municipi independent. La clerecia que calia era: 15 rectors, 18 vicaris, 81 penitenciers i 108 capellans agregats. El pressupost de les nòmines ascendia a 1.097.000 rals de bitlló. El vicari general reaccionà ràpidament adonant-se de la càrrega de regalisme que portava la proposta. Malgrat això, l'Ajuntament va tirar endavant per afermar el que ja s'havia fet i decidí, en la sessió del dia 16 d'octubre de 1822, nomenar una comissió que preparés el pla d'augment interí de les parròquies i garantir l'atenció pastoral als ciutadans barcelonins.

El dia 4 de novembre la Comissió presentava el dictamen.⁵ N'ofereixo un breu resum perquè serà la base de la divisió de 1835. Es mantenien les parròquies de Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, Sants Just i Pastor i Sant Pere de les

5. COLLDEFORN, *Les parròquies barcelonines...* fa servir només l'expedient municipal. Hi afegeixo la documentació de l'Arxiu de l'Arquebisbat de Barcelona, sèrie *Expedients i Informacions*, lligall 105.

Puel·les. Deixaven de ser esglésies parroquials Sant Miquel, Sant Jaume i Sant Cugat, que eren substituïdes la primera per la de la Nostra Senyora de la Mercè, la de Sant Cugat passava a l'església del convent dominicà de Santa Catalina, i la de Sant Jaume es creava de nou amb territoris de la Catedral, de Sants Just i Pastor, del Pi i de la Mercè. La sufragània de Sant Miquel del Port esdevenia parròquia. Les esglésies titulars de les noves parròquies eren: la catedral (Santa Creu), l'antiga col·legiata de Santa Anna, l'església dels carmelites, Sant Agustí, l'església del monestir de les monges jerònimes, Sant Pau del Camp, Santa Mònica i Sant Francesc de Paula.

El dictamen fou aprovat en el plenari de l'Ajuntament del dia 6 de novembre de 1822; com era preceptiu en la legislació del moment, la Diputació aprovava el dictamen el dia 13 del mateix mes. Fins aquest moment la intervenció de l'autoritat eclesiàstica havia estat totalment nul·la: el bisbe estava absent, el vicari general confinat fora de la ciutat, i el governador eclesiàstic, Joan de Altube, era qui havia de intervenir. Va ser consultat; millor dit: li van comunicar la reestructuració parroquial el dia 18. Cinc dies més tard l'Ajuntament el feia públic en el «Manifest sobre la nova divisió de Parròquies», i el governador eclesiàstic dictava, el mateix dia, el decret de creació de les 15 parròquies.

Segons la documentació municipal per a les eleccions de l'any 1823, la distribució havia quedat de la següent manera:⁶

Parròquies	Veïns o famílies	Elegibles
Santa Creu (catedral)	1.298	6
Santa Maria del Mar	2.100	10
Santa Maria del Pi	1.299	6
Sants Just i Pastor	1.096	5
Sant Miquel a Sant Agustí	1.699	8
Sant Jaume a Santa Mònica	1.394	7
Sant Pere de les Puel·les	1.690	8
Sant Cugat a Santa Caterina	1.963	10
Sant Miquel del Port	848	4
Mercè	1.176	6
Sant Pau del Camp	1.250	6
Jerònimes	1.146	6
Santa Anna	1.132	6
Sant Francesc de Paula	1.094	5
Nostra Senyora del Carme	1.099	5
TOTAL	20.284	98

Calia procedir immediatament als nomenaments de les persones que havien de fer-se càrrec de les noves parròquies. El criteri bàsic de selecció fou que fossin partidaris de la Constitució i del regalisme a la vegada. S'escollí, doncs, religiosos secularitzats, concretament per a les vuit noves parròquies –per a les set existents es mantingueren els rectors i per la de Sant Miquel del Port el vicari assumí el rectorat– foren elegits: un canonge per a la catedral, un comunitari per la de Santa Anna i per les altres un teatí, un agustinià descalç, un dominic, un mercedari i un carmelita descalç.

6. Vegeu COLLDEFORN, *Les parròquies barcelonines...*, pàg. 45, nota 40. El document és del 28 de setembre de 1823.

No fou gens fàcil la posada en marxa de les noves parròquies. Certament l'aixovar era el mateix, però en canvi sorgiren qüestions canòniques i pràctiques. Per exemple, a on s'ubicava la parròquia de la catedral?, era tota la catedral?, era una de les capelles?; finalment s'optà per aquesta darrera opció, que creà forces problemes. L'altre problema era a on s'ubicaven les rectories –residència del rector i lloc d'atenció dels fidels– i l'Ajuntament hi prengué la part més activa, de manera que el dia 30 de desembre de 1822 quedaven establertes, i l'1 de gener de 1823 el governador eclesiàstic, Francesc Pou, decretà la vigència de la nova estructura parroquial, tot i no deixar de dir que es feia de forma interina. Aparegué un tercer problema, el de les eleccions d'obrers per les noves i les antigues parròquies, que havien canviat també de demarcació i l'autoritat que tenien. La constant intervenció de les autoritats civils en tot el procés donà als obrers un poder més enllà de l'administratiu i no mancaren les dificultats; oi més quan la mateixa base demogràfica servia per l'elecció del diputats a les Corts. Un quart problema era l'estipulació de les nòmines i del pressupost de culte per a cada parròquia, juntament amb la fixació dels aranzels; tot junt havia de dotar dels béns necessaris les noves parròquies.

La Constitució preveia que era el govern de l'Estat qui havia de ratificar el pla parroquial, i per això tenia només aprovació interina del governador eclesiàstic. Mentre l'expedient era a Madrid, tingué lloc la restauració com a monarca absolut de Ferran VII, qui, per decret de l'1 d'octubre de 1823, declarava nuls tots els actes governatius fets des del 7 de març de 1820. Barcelona no va ser ocupada per les tropes franceses fins el 4 de novembre, i cinc dies després entrava a Barcelona el vicari general, Pere Avellà, que prengué possessió del càrrec de governador eclesiàstic en nom del bisbe Sichar, que tardaria encara uns mesos a entrar a la ciutat. En aquestes circumstàncies arribà de Madrid l'expedient del pla parroquial. El general francès Moncey, governador de la ciutat, que havia nomenat el nou Ajuntament de Barcelona, disposà que, en retornar-lo a Madrid, s'hi afegís la petició de les Junes Parroquials de confirmar el pla parroquial. Avellà volia derogar-lo, com va fer, finalment, per decret del dia 22 de gener de 1824.

La situació, doncs, de les parròquies de Barcelona a començaments de l'any 1824 era la següent: quedaven les set parròquies existents el primer de gener de 1823 amb les mateixes delimitacions que tenien; quedaven abolides les noves, excepte la de Sant Miquel del Port, que seria filial de Santa Maria del Mar; els registres sacramentals i altres elements propis d'aquestes parròquies serien entregats a la Secretaria General del Bisbat; la parròquia de Sant Miquel, que havia estat ubicada a l'església de Sant Agustí retornà a la seva anterior ubicació; constatant que les esglésies parroquials de Sant Cugat i de Sant Jaume havien estat derruïdes, es traslladaven provisionalment a l'església de Santa Caterina la primera i a la de Santa Clara, de les monges benedictines, la segona.⁷

7. La catedral continua tenint les prerrogatives que tenia, és a dir, la facultat d'administrar els sacraments a tots els ciutadans de Barcelona.

El pla parroquial de 1835

Canviada la situació política per la mort de Ferran VII (29 setembre 1833) i la proclamació com a reina successora la seva filla Isabel II (24 octubre 1833) sota la regència de la seva mare, Maria Cristina de Borbó. El canvi es notà d'una manera particular en produir-se l'exclaustració i la conseqüent desamortització, aplicada durant el bienni 1835-1836. El quadre pastoral quedà trencat en molts aspectes, el més evident dels quals era la desaparició de llocs de culte i la subsistència exclusiva de les set antigues parròquies.

Les autoritats, civil i eclesiàstica, de Barcelona van creure oportú retornar altra vegada al pla parroquial que s'havia començat a experimentar durant el Trienni Liberal fent-hi algunes millores que l'experiència va suggerir i la nova política va millorar: la llei electoral del 24 de maig de 1836 eliminava qualsevol tipus de referència a la parròquia, ni com a unitat electoral bàsica ni com a lloc d'actes religiosos especials. La laïcitat s'obria camí.⁸ La base era la província, segons el mapa dibuixat pel ministre de Foment, Francisco Javier de Burgos (1833). Els criteris per a l'estructuració provincial estaven pensats per a consolidar un Estat centralitzat, i això es traduïa: en que la població de la província pogués aportar els recursos suficients pel manteniment del funcionariat central i que tingués un nombre d'habitants que permetés el control en mans del "jefe político provincial"; i en que es fragmentaven els antics regnes, que quedaven així sense poder polític. Malgrat l'artificialitat de la divisió no va crear municipis mixtes, respectant així les antigues divisions.⁹ Des del punt de vista eclesiàstic es de notar el conflicte que es va produir entre la nova estructuració civil i la vella estructura territorial eclesiàstica; conflicte que encara dura en la actualitat en casos com Extremadura i País Basc, i que va ser mal solucionat a la Franja de Ponent en passar a la diòcesi de Montsó-Barbastre 111 parròquies del Bisbat de Lleida i novament amb la divisió de l'arquebisbat de Barcelona en tres bisbats: el de Barcelona, el de Sant Feliu de Llobregat i el de Terrassa (2004).

Un altre dels punts que influïren en la recerca d'una solució són els decrets d'exclaustració i de desamortització del bienni 1835-1836. El resultat ben palès va ser la ruptura de l'esquema pastoral en desaparèixer els religiosos, secularitzats per decret, i els llocs de culte que aquest regentaven. Les autoritats s'adonaren tot seguit de la urgència de solucionar la qüestió i decidiren formar una comissió constituïda pel governador civil de la província, els governadors de la diòcesi (en seu vacant per mort del bisbe Schar i encara no pressa la possessió per Pedro Martínez de Sanmartín), un comissionat de la Junta Superior de la Província i altres tres de l'Ajuntament de la ciutat, que van procedir a aprovar un nou pla parroquial, molt semblant a l'anterior; un avantatge era que ara podien triar entre les esglésies dels religiosos sense cap problema en estar dissoltes les comunitats i tancades les esglésies. El pla estava compost també de 15 parròquies (25 setembre 1835): Santa Maria del Mar (amb una junta d'obers pròpia, formada per cinc membres elegits pels parroquians), Santa Maria del Pi (alguna documentació l'anomena "dels Reis"), Sants Just i Pastor (que tenia el privilegi del "testament sacramental" a l'al-

8. La llei exigia als candidats a «ser espanyol de estado seglar» (TIERNO GALVÁN, *Leyes políticas españolas...*, pàg. 243).

9. Joaquín BOSQUE SENDRA, «La organización política del espacio», dins *Geografía de España*, Barcelona, Planeta, 1990, vol. II, pàg. 577-589.

tar de Sant Feliu), Sant Pere de les Puel·les (l'església del monestir benedictí d'aquest nom que havia estat abandonat el 1835), Sant Miquel Arcàngel (església de l'antic convent de mercedaris)¹⁰, Sant Cugat (retornava al seu lloc primitiu i s'hi van fer obres de restauració, que permeteren l'ús total del temple (1830), Sant Jaume (església dels trinitaris calçats), Santa Anna (a l'antiga Col·legiata i mantenint alguns privilegis), Sant Pau del Camp (església del monestir-col·legi dels benedictins claustrals fins a 1835), Sant Agustí (església del convent dels augustinians calçats), Nostra Senyora de Betlem (església del Col·legi dels jesuïtes, retornats a Barcelona l'any 1815 i tornats a expulsar el 1835; es cuidava de l'església en aquells moments el rector del Seminari Conciliar, que se'n havia fet càrrec l'any 1788), Sant Francesc de Paula (església del convent dels mínims), Sant Josep (església conventual dels agustinians descalços), Nostra Senyora del Carme (església conventual de les monges jerònimes, que seguien en el monestir, malgrat una primera expulsió de l'any 1835 i que estava sota l'advocació de Sant Maties), Sant Miquel del Port.¹¹

Malgrat les males relacions entre Roma i Madrid, donat que el papa Gregori XVI i després Pius IX es negaven a reconèixer Isabel II com a reina d'Espanya i, per tant, no acceptaven el dret de patronat sobre els bisbats que tenien des del Concordat de 1753, a nivell urbà el pla parroquial va funcionar, com assenyala Pi i Arimon.¹²

El pla modern de 1867-1877

La presència en el govern del general Ramón María Narváez a partir de 1844, la seva política en favor del papa Pius IX (expedició militar a Gaeta, 1846) i el reconeixement de la reina Isabel II per part del papa preparen el camí per a la signatura del Concordat de 1851, tot just abandonada la presidència del govern pel general.

Els punts de referència legal del nou Concordat (16 març 1851) eren el Concordat de 1753 i la Constitució de 1845, que definia la religió catòlica com a religió de l'Estat, que es comprometia a mantenir el culte i els seus ministres (art. 11) i el punt de referència urbanístic a la ciutat era la implantació progressiva dels plans urbanístics, entre els quals el d'Ildefons Cerdà a partir de 1859.

L'article 24 del Concordat establia:

...a fin de que en todos los pueblos del reino se atienda con el esmero debido al culto religioso y a todas las necesidades del pasto espiritual, los muy reverendos arzobispos y reverendos obispos procederán, desde luego, a formar un nuevo arreglo y demarcación parroquial de sus respectivas diócesis, teniendo en cuenta la extensión y naturaleza del territorio y de la población y las demás circunstancias locales, oyendo a los cabildos locales, a los respec-

10. Passa a ser la capella de l'Ajuntament.

11. Andrés Avelino Pi y ARIMON, *Barcelona Antigua y Moderna. Descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, Barcelona, Tomás Gorchs, 1854, vol. I, pàg. 436-459. L'autor recorda que Gràcia s'havia convertit en vila independent, segregada del territori de la ciutat de Barcelona.

12. Pi y ARIMON, *Barcelona Antigua y Moderna...*, pàg. 463-547.

tivos arciprestes y a los fiscales de los tribunales eclesiásticos, y, tomando por su parte, todas las disposiciones necesarias a fin de que pueda darse por concluido y ponerse en ejecución e precitado arreglo, previo el acuerdo del Gobierno de Su Majestad, en el menor tiempo posible.

L'article 33 establia la dotació econòmica del clergat parroquial: de tres mil a deu mil rals les parròquies urbanes i per als rectors rurals no seria inferior a 2.200 rals; per als ecònoms i vicaris coadjutors oscil·laria entre dos mil i quatre mil rals,¹³ L'article 34 xifrava en un miler de rals la quantitat pel culte parroquial a més a més dels aranzels, que podien cobrar pels actes sacramentals.¹⁴

En virtut d'aquests articles la reina va expedir la cèdula "de ruego y encargo", de data 3 de gener de 1854, perquè s'endeguessin els treballs necessaris previs al decret. Sorgiren dificultats, entre elles els canvis polítics, i el govern es comprometé de nou en el conveni addicional de 1859 a portar endavant sense retard les determinacions del Concordat. Una de les dificultats era si s'havia de donar prioritat a la definició de les diòcesis i després de les parròquies o a la inversa. Altre problema era el ritme de treball, és a dir, si s'esperava a tenir el pla fet per a tots els bisbats o es procedia per parts donat que moltes vegades la determinació dels límits era molt difícil.

Segons exposava el ministre de Gràcia i Justícia, Lorenzo Arrazola, a la reina, el dia 15 de febrer de 1867, en presentar-li alguns treballs ja acabats, entre ells el de Barcelona, s'havia decidit, d'acord amb el nunci, monsenyor Llorens Barili, a fer-ho parcialment. Els criteris, segons deia el ministre en aquesta exposició a la reina que acompanya el pla, eren: millorar els mitjans i la distribució del clergat en ordre a l'acció pastoral; reorganitzar, millorant-la, l'economia del clergat, molt tocada per la supressió dels aranzels i per les lleis dictades en el període 1839-1845; i tercer i "molt important", la manca de comunitats religioses després de l'exclusió de 1835-1836.

El 13 de gener es decretava la formació d'un cens real de les parròquies per a conèixer exactament el nombre de fidels; d'aquí neixia la classificació de parròquies en rurals (menys de 50 veïns i església parroquial situada a més mitja hora de camí) i les urbanes (tota la resta). La ciutat de Barcelona tenia les 15 parròquies del pla de l'any 1837, de les quals tres eren de terme, punt final de la carrera parroquial, i les altres 12 eren d'ascens. Només les de Sant Pere i Santa Anna tenien un sol vicari, i les altres, dos. La població total de les parròquies de la ciutat era de 183.787 "ànimes".¹⁵ Per decret del 20 de febrer de 1861 es recollia l'antiga tradició catalana dels "obers", que eren els administradors de l'economia parroquial, i s'establia la "Junta de Fàbrica", que eren dos o quatre, segons la importància de la parròquia. Un decret del 5 de juliol de 1865 recordava als rectors l'obligació de tenir al dia els llibres parroquials amb totes les dades que demanava el model oficial, i l'any després, 17 de juliol, s'urgia als rectors a tenir a les parròquies les Constitucions Conciliars de Tarragona, publicades per l'arquebisbe Costa i Borràs (1866).¹⁶

13. S'afegia també l'ús de la casa rectoral i de l'hort, si existia, del que disfrutaven rectors i vicaris; també era un ingrés els drets d'estola que s'havien suprimit en el segle XVIII.

14. TIERNO GALVÁN, *Leyes políticas españolas...*, pàg. 487-513.

15. No es fa distinció entre ànimes de comunió i ànimes en general, segons l'argot eclesiàstic, el que fa suposar que és sinònim de fidels.

16. El volum tenia la compilació feta per l'arquebisbe Joan Teres, *Constitutionum Provincialium Tarraconensium, Tarracone (Apud Philippum Robertum) MDXCIII*, 395 + 132 + 10 pàg. més les actes del concilis fins a l'any 1757.

El decret reial per a Barcelona fou firmat per la reina el 27 de juny de 1867 i el bisbe de Barcelona, monsenyor Pantaleó Montserrat el donava a conèixer el 30 de setembre, assenyalant el primer de gener de 1868 com a data per l'entrada en vigor del nou pla parroquial. La Septembrina i la política següent bloquejà en part l'aplicació del decret. En acabar-se el procés, el dia 4 d'abril de 1877, la ciutat de Barcelona passava de 15 a 18 parròquies. Les tres noves eren: Sant Antoni i Nostra Senyora dels Àngels; la Puríssima Concepció i Assumpció de la Mare de Déu; i Santa Madrona. La immigració es veié augmentada amb motiu de les obres de l'Exposició Universal de l'any 1888 i obligà a fer uns petits retocs de límits sense augmentar el nombre de parròquies.

L'annexió dels municipis del Pla de Barcelona, que formaven part de l'oficialat –Gràcia, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, Sants i les Corts de Sarrià (1897), Horta (1904) i Sarrià (1921)– no provocaren cap canvi.

Conclusió

La creació de la xarxa parroquial de Barcelona, com la de les altres àrees de l'Estat, depenia de les dues autoritats, l'eclesial, que tenia com a finalitat aconseguir la proximitat de l'acció pastoral als fidels de la ciutat, i la civil, que en el Concordat de 1851 havia reassumit l'obligació de mantenir la subvenció al culte, que havia quedat establerta en el Concordat de 1753, i que no sempre disposava dels diners per a mantenir el creixement de les dues partides, la del personal (en l'argot administratiu del moment les “piezas”) i la dels temples. Era encara un símbol, però també una realitat de la unió Església – Monarquia, pròpia de l'Antic Règim. Les vicissituds polítiques bloquejaren qualsevol canvi. No fou fins el 1946 que es féu la reorganització parroquial de la diòcesi i de la ciutat; en aquesta s'erigiren 34 parròquies i 14 tinences.¹⁷ Calia pensar en la construcció de temples i de cases rectorals. El règim franquista brindà la seva aportació econòmica, no tan esplèndida com moltes vegades s'ha fer veure, i molts capellans hi deixaren la salut.

Vegeu *Concilis Provincials Tarraconenses*, amb introducció i traducció de Josep M. Marquès, a “Clàssics del Cristianisme” vol. 50 bis (Facultat de Teologia de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana). 1994.

17. *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona*, LXXXVI (1946), pàg. 277-282 i 284-307 amb plànol de la ciutat inclòs; les dates del decrets són 9 d'octubre de 1945 i 18 de juny de 1946.